

Kritische bijdragen

Socioloog als structuurvernieuwer

R. Sierksma

A. C. Zijderveld (M & M, 1971, 141-8) had, geloof ik, toneelschrijver moeten worden. Hij bezit de gave om iemand in het bestek van enkele bladzijden een veelheid van rollen toe te schrijven, of liever op-te-schrijven, die de persoon in kwestie alleen maar in Zijdervelds stuk kan spelen, en niet in zijn eigen werkelijkheid. Naar aanleiding van mijn discussietekst Naar een Nieuwe Sociologie (M & M 1970, pp. 233-245) meent hij mij ten tonele te kunnen voeren als „theoloog”, „dominee”, „goedkope demagoog”, „iemand met missionair elan”, en nog meer van dat moois. Nu is het altijd prettig als iemand die zelf theologie heeft gestudeerd je zulke rollen laat spelen, omdat de man er waarschijnlijk veel van af zal weten. Maar aan de indruk dat Zijderveld een beetje zijn theologische verleden aan het afreageren is op mijn tekst kan ik me toch niet helemaal onttrekken. Natuurlijk: de discussietekst is enigszins puntig geschreven, met het doel reacties uit te lokken. Misschien heeft de puntigheid, en het scherpe onderscheid tussen „morele herbewapenaars” en „structuurvernieuwers” een te gechargeerde indruk gemaakt. Maar dat is niet erg dacht ik: als discussietekst heeft het stuk voldaan, er is een reactie, en een reactie die zelf weer vraagt om een reactie.

Er zijn dacht ik een aantal punten waarop Zijderveld en ik (als representanten van uiteraard andere sociologen) elkaar niet kunnen vinden. Zijderveld zelf beperkt ze tot „een logische en een praktische *fout*” in mijn betoog (142). Zelf doe ik het liever iets uitgebreider.

1. Dialectische wetenschap en neo-positivisme

Ook al word ik dan voorgesteld als dominee en theoloog, ik ben ook tegelijk een zondaar, althans in het stuk van Zijderveld (die zich daarmee onverwacht

als „dialecticus” ontpopt). Wanneer ik schrijf dat de sociologie haar functie van maatschappijveranderaar moet terugwinnen, repliceert Z. met de opmerking dat die nieuwe sociologie van mij dan wel oudbakken moet zijn. Immers, naast Marx hebben ook burgerideologen als Saint-Simon, Proudhon en Comte van een dergelijke sociologie gedroomd (142). Wanneer ik schrijf dat mijn stellingname onder meer is terug te voeren op schrijvers als Marx, Pannekoek en anderen, wordt gesteld, dat ik me baseer op tamelijk „versleten theorieën” (148). In dit verband heb ik zelf al een buffer ingebouwd tegen kritiek als die van Zijdeveld, door voorzichtig van *stellingname* te spreken, maar het heeft niet mogen baten: wie Marx citeert, moet volgens Zijdeveld dogmatisch zijn en zijn analyses allemaal voor zoete *theorie* slikken. Dat maakt de discussie natuurlijk inderdaad lastig. Z. schrijft aan het begin van zijn tekst dat hij niet begrijpt wat er bedoeld wordt met een werkelijk dialectische sociologie, en dat hij ook niet volgt wat er wordt bedoeld met een verwijzing naar de methodologische verworvenheden van het neopositivisme, die ik (voor Z. misschien onverwacht) kan waarderen (141).

Zoveel verwarring vraagt om een kleine toelichting. In eerste instantie wil ik het met Z. eens zijn wanneer hij zegt dat men een politieke *Weltanschauung* alleen maar kan omhelzen, afwijzen of respecteren. Binnen het logische kader van „wetenschappelijke” uitspraken is zo'n stellingname niet als juist of onjuist te definiëren. Juist dát is een van die *verworvenheden van het neopositivisme*: zich voortdurend afvragen wat precies een „feit” is, welke uitspraken logisch juist of onjuist zijn, hoe een theorie geverifieerd kan worden, en wat de uiteindelijke waarde van die verificatie is. Wie die verworvenheden op zij schuift zet daarmee een van de belangrijkste ontwikkelingen in de geschiedenis van het menselijke bewustzijn aan de kant. Wanneer ik daaraan toevoeg, dat ondanks acceptatie van deze gedachtenwereld de eis van concrete vereniging van theorie en handeling als stok achter de deur moet blijven staan, komt Z. in moeilijkheden. Dat, aldus Z., is niets meer dan het belagen van de „sociologie als wetenschappelijke discipline door lieden, die haar willen veranderen in een heilsleer en praktische ethiek” (142). Die gedachtensprong lijkt me wat voorbarig.

In de eerste plaats heb ik duidelijk gemaakt in mijn tekst, wat ik onder een *niet-dialectische sociologie* versta: ik verwees naar het doodzijn van de gedichotomiseerde logische extremen van subject en object zoals die bij verschillende auteurs worden uitgelegd. Werkelijke *dialectische sociologie* hoedt zich voor hypostasering van subject en object, en ziet de voortdurende

wisselwerking tussen beide. Strikt „determinisme” zoals sommige dogmatici-marxisten dat verkondigen is uit den boze, evenals het strikte „voluntarisme” zoals de vroege Sartre dat verkondigde geen hout snijdt. Noch de systeemformule die de mens bepaald laat zijn door een diabolische orde, noch het „project”, het levensplan van de mens „die wordt die hij is” kan de socioloog helpen. Maar dialectiek houdt meer in dan alleen maar de beschreven *wisselwerking tussen subject en object*. Dit is een eerste stap, die inderdaad ook door burgersociologen wordt gedaan zoals Berger en Luckmann die ik niettemin instemmend citeerde. Hier blijven staan is echter maar half werk verrichten. Ik haalde Nauta aan (ook al weer niet een marxist, hoe durf ik. . .) die de praktische consequentie aangeeft van het van een minteken voorzien van abstractie- en objectiveringsprocessen door Marcuse. De in theorie omgeslagen praxis en de zich met de pretentie van praxis tooiende theorie ontberen specificiteit. Marcuse (en met hem anderen) geeft in zijn latere werk niet in termen van concreet gedrag aan waarom de meeste mensen a-politiek bewust zijn. Kortom: in een dergelijke a-dialectische, zich echter dialectisch noemende sociologie is niet duidelijk hoe de „grote weigering” tegenover „het systeem” tot stand komt.

Dialectiek heeft echter vroeger van Marcuse nog *een andere betekenis* meegekregen in zijn 1960-editie van *Reason and Revolution: interpretation of that-which-is in terms of that-which-is-not, confrontation of the given facts with that which they exclude*. Men zou ook Lefèbvre's *concrete utopie* hier kunnen noemen. Op het moment dat beide aspecten van dialectiek samen worden gevoegd ontstaat een wetenschappelijke benadering van de realiteit die deze beschouwt als een wisselwerking van subject en object, en die tegelijk die handelingsrelatie (want meer is de subject-object-relatie niet) in het kader plaatst van een verandering van dat object (los van de altijd aanwezige wijzigingen van het object vanuit zichzelf). Nu vloeit mijn appreciatie van het neo-positivisme en de nieuwe logica voort uit het feit dat voor de kennis van dat „object” oftewel de structuur van de samenleving, een „strikt wetenschappelijke” benadering noodzakelijk is. Kortom, om het Zijderveld duidelijk te maken: ik ben niet van plan om klassebewustzijn te constateren waar dat niet aanwezig is, maar wel ben ik van plan om bij afwezigheid van klassebewustzijn er de nadruk op te leggen dat klassebewustzijn in feite pas kan ontstaan wanneer tot veranderend handelen wordt overgegaan, in tegenstelling tot de burgersocioloog die dan snel tot de conclusie kan komen dat we in een „massa-maatschappij” leven, met een „verburgerlijkte arbeidersklasse” en god weet wat meer (de dominee komt even om de hoek). Maar mijn „zuiver-wetenschappelijke” analyse van mijn object, de samen-

leving, levert me ook een inzicht in de capaciteit van die samenleving, in haar mogelijkheden. En dan bedoel ik niet: trendmatige mogelijkheden, in de zin van „Heden: zoveel inwoners, morgen: zoveel inwoners”. Capaciteit slaat op datgene wat maakbaar is, indien er collectieve energie aan wordt besteed: Amsterdam kan een goed functionerend vervoerssysteem krijgen als een aantal zaken gewijzigd worden. *De dialectische analyse verwijst dus niet alleen naar hoe het is, maar ook naar hoe het kan zijn, en vooral naar datgene wat verhindert dat dat-wat-is niet wordt tot wat-het-kan-zijn.* Dat verwijst zoals duidelijk is naar wat ik „veranderend handelen” noemde. Inderdaad vloeit die handeling zelf niet logisch voort uit mijn *wetenschap-in-enge zin*: maar praktisch ligt de zaak nu eenmaal zo, dat mensen geneigd zijn om te gaan doen waarvan ze inzien dat het te realiseren is. Zo zou bv. de socioloog op grond van analyse kunnen inzien dat bepaalde groepen, of om het zondige woord klasse maar eens te gebruiken, belangen hebben die ze niet als gemeenschappelijk ervaren. Politieke mobilisering is de praktische consequentie voor de sociologie in dat geval.

Wetenschappelijk handelen kán gereduceerd worden tot een eng, ingeperkt handelen. Men laat er dan onderzoek en verificatie onder vallen, en niet meer dan dat. Maar evenzogoed als men de beknotte handeling van de (huidige) industrie-arbeider kan betreuren, zo zou men ook de *beknotte handeling* van dit soort wetenschappers kunnen betreuren. Wat Zijderveld in zijn stuk eigenlijk wil zeggen is dat ik de logische fout maak de baby met het badwater weg te gooien: vlg. hem zou mijn bezwaar tegen waardenvrijheid (van het neopositivisme) me ertoe brengen de „verantwoordelijkheid” van de wetenschapper overboord te zetten (144). Dat is natuurlijk onzin, zoals in mijn oorspronkelijke tekst en in het bovenstaande blijkt. De belangrijkste verworvenheden van het neopositivisme hebben niets te maken met het probleem van waardenvrijheid: ze hebben betrekking op het bewustzijn van de relativiteit van het vaststellen van „feiten”. Waardenvrijheid is in dat geval een afgeleid probleem, dat door de neopositivisten verabsoluteerd is, mede als gevolg van het feit dat velen van hen van het zogenaamde fysicalisme uit zijn gegaan, dat stelde dat alle wetenschappen een gemeenschappelijke grondslag hebben. Juist Weber die Z. aanhaalt ter ondersteuning van zijn betoog was het daar bepaald niet mee eens! Waar het echter om gaat is dat ik wat Z. verantwoordelijkheid noemt niet los kan zien van *het complex van handelingen dat ik wetenschap noem*. Bij Z. is het een soort aanhangsel, iets wat in het begin van de discussie over deze nadien ook vaak naar voren werd gebracht. Men denkt dan impliciet: laat de „wetenschapper” nu eerst maar eens een goed stuk onderzoek doen, dan kunnen we later nog wel eens tegen

hem zeggen dat er ook nog zo iets is als „ethiek”. Men keert zich daardoor tegen de gedachte cq. het feit van de *eenheid van menselijk handelen*. Onder eenheid van handelen wordt hier verstaan het verschijnsel dat menselijke handelingen steeds consequenties hebben voor volgende handelingen van die mensen, hetgeen via het bewustzijn verloopt. Ook bewustwording van de afhankelijkheid van handelen van het tijdsperspectief (naar verleden of toekomst) maakt het daar nog niet onafhankelijk van. Die bewustwording is nooit volledig, en als ze volledig zou zijn, zou de mens toch nog bepaald zijn door de instituties om zich heen „waarbinnen” hij handelt. Daarbij komt ook nog dat eenheid van handelen betrokken is op meer mensen: de resultaten van het handelen van de een kunnen uitgangspunt zijn voor het handelen van de ander. Het *logisch onderscheiden van fasen* van handelen heeft het voordeel dat verschillende principes voor die fasen kunnen worden opgespoord (dat deed het neopositivisme). De *practische scheiding van deze fasen* van handelen, zoals dat institutioneel is vastgelegd in de moderne industrie en in de moderne universiteit is daarentegen gevaarlijk te noemen, omdat het als resultaat heeft dat de wetenschapper zich niet meer bewust is van de blijvende eenheid van handelen voorzover het andere mensen betreft (gebruik van resultaten door anderen) en dat hij zich ook niet meer bewust is van de eenheid van handelen voor wat betreft zichzelf (zijn beperkte handelings sfeer op de universiteit verengt ook zijn zicht op de samenleving — de vakcyclus heette dat een tijdje geleden).

2. Wetenschap en „activisme”

Dat brengt me op mijn tweede punt: Zijdeveld spreekt in navolging van Weber over *twee logisch verschillende lagen van menselijke werkelijkheid* (144). Hij meent zelfs dat de wetenschappelijke normen en waarden de socioloog alleen maar beperken in zijn wetenschappelijk werk, terwijl de religieuze normen en waarden de gehele mens opeisen. Inderdaad kan Z. zo denken omdat hij van het simplistische onderscheid tussen godsdienst en wetenschap uitgaat dat zo kenmerkend was voor de hele periode na de Aufklärung. Maar dit logische onderscheid betekent nog niet dat de mens ook praktisch in twee werelden leeft. En dat is wat Z. impliceert door op grond van Webers *logische* onderscheid zijn nadruk op veranderend *handelen als onderdeel* van het wetenschappelijke handelen als „goedkope demagogie” te betitelen (145). Ik zou slechts tot „slogans en hol activisme” komen. Tegelijk wordt er even op gehint (en dat is ook niet erg nieuw meer) dat de verwerping van de

waardenvrijheid zoals ik die formuleerde gelijk staat met de verwerping ervan door de rechtsfascisten. Met dank, Z.! Het doet me allemaal wat denken aan de geweldsdiscussies waarbij elke linkse voorstander van specifieke geweldsvormen onmiddellijk voor Sorelliaan, spontanist en geweldsmysticus wordt uitgemaakt, d.i. voor linksfascist. Een gebrek aan nuance is bij Z. zeker aanwezig: natuurlijk was mijn tekst niet al te genuanceerd, maar er stond uitdrukkelijk „*discussietekst*” boven geschreven. Z. reageert echter „zuiver wetenschappelijk” en van hem mocht tóch verwacht worden dat hij hier wat preciezer zou zijn in zijn taalgebruik (sla er Arne Naess eens op na, over meer en minder precieze uitspraken, zoals die in de Gids beschreven wordt door mej. Barth, 3/1971).

De troebelheid van Z.'s argumentatie wordt helemaal duidelijk wanneer hij studenten en andere „*activisten*” die van mening zijn dat je inplaats van discussiëren en het aanslijpen van je instrumentarium, de „handen uit de mouwen moet steken”, adviseert om geen wetenschap te bedrijven, het „wetenschappelijk verleden te laten rusten”, en „zich geheel te concentreren op tactiek en strategie” (147). Echt lollig wordt het wanneer de „bijzonder intelligente student” ten tonele wordt gevoerd (nog steeds in Zijdervelds toneelstuk), die nu als „arbeider in een fabriek werkt” waar hij organiserende activiteiten pleegt. De „bijzonder intelligente student” geeft nb. ook nog toe dat de analytische en „burgerlijke” sociologische theorie op indirecte wijze zijn praktische stellingname heeft beïnvloed. Als ie dát ook niet had ingezien zou hij niet al te intelligent geweest zijn. Maar ik wil op andere gronden zijn „intelliëntie” graag bestrijden, tenminste in de rol die Zijderveld hem heeft toebedeeld in het stuk. Wat Z. in deze student waardeert en nota bene aanmoedigt is wat tegenwoordig wel „*arbeiderisme*” genoemd wordt. Kenmerkend daarvan is inderdaad onwetenschappelijkheid: gebaseerd op de idee dat de intellectueel moet leren van de arbeidersklasse. Wat Z. daarom apprecieert in zijn „bijzonder intelligente student, en één van de leiders van een Maoïstische groep” is niet zijn logisch of praktisch juiste beslissing, maar zijn principialiteit. Dat verbaast even: want Z. zal het toch met me eens zijn dat iemands principes (misschien wel van „religieuze” aard) niet maatgevend mogen zijn voor de beoordeling van diens handelingen op logische consequenties. Maar het is begrijpelijk dat Zijderveld dit wel doet: voor hem is het „activisme” immers geen onderdeel van wetenschappelijk handelen, en hoeft dús activisme ook geen wetenschappelijke houding te impliceren.

Mijn *uitgangspunt* is juist de *eenheid van menselijk handelen*. Het is de maatschappelijke orde in diverse ontwikkelingsfasen die dat handelen steeds

meer *opsplitst*. Zolang het overzicht op de deelhandelingen van jezelf en van anderen nog aanwezig is, is er enige overeenkomst met het oorspronkelijk uitgangspunt. Verliest men dat overzicht dan kan dat verschillende consequenties hebben. De moderne universiteit is een schitterend voorbeeld van deze arbeidssplitsing. Niet alleen weet nauwelijks iemand nog iets van het geheel der wetenschappen (hooguit het logisch substraat ervan), maar de *waarden en normen die zich parallel met de splitsing hebben ontwikkeld maken het de wetenschapper ook mogelijk zijn afgeknotte handelen als volledig handelen op te vatten*. De wetenschapper is zo subject van institutionele deformatie, net zo goed als de arts zijn beroepsdeformaties kent, of de buschauffeur. Dat die ontwikkeling een vergroot bewustzijn van het eng-wetenschappelijk handelen met zich mee heeft gebracht (in de vorm van het neopositivisme) zegt nu echter niets over de aard van dat eng-wetenschappelijk handelen. Inzicht in wat een feit is, wat verificatie is, wat theorieën en modellen zijn verhindert niet dat de „wetenschapper”, zoals hij zich nu veelal zelf ziet, afgeknot aan het handelen is. Om het cru te stellen: net zoals de gemiddelde psychiater nauwelijks in staat is zijn kinderen gelukkig groot te brengen ondanks zijn kennis op zijn vakgebied en zijn „zuiver wetenschappelijk” onderzoek, zo kan de socioloog vaak de meest fantastische theorieën opzetten en zelfs verifiëren zonder in staat te zijn er praktisch iets mee te doen, of inzicht in het sociale gebeuren te hebben. En dat vloeit *niet* zoals Zijderveld suggereert voort uit het logisch verschil in werkelijkheidslagen van de mens, maar *wel* uit de structuur van de moderne wetenschapsinstitutie.

Het is ook opvallend voor het type denken à la Z. dat men steeds achteraf komt aandragen met „ethiek”, en „verantwoordelijkheid van de wetenschapper”. *Dat is mosterd na de maaltijd*. Wat noodzakelijk is, is dat aan de universiteiten de mensen weer inzicht in hun handelingskarakter wordt bijgebracht, zonder dat dit uitsluit dat ze verschillende regels voor verschillende fasen (*niet*: lagen) van maatschappelijk handelen bijgebracht krijgen. Zijderveld zal toch als intelligent wetenschapper zelf ook wel inzien dat zijn ethiekopvatting de hypocrisie nadert. Wat heeft in hemelsnaam (o, pas op, weer de dominee die voorbij komt) de wetenschapper aan ethiek wanneer hij als lid van een researchteam een klein aspect van een bepaald probleem krijgt voorgeschoteld, zonder dat ooit de mogelijkheid bestaat dat hij de consequenties ervan kan overzien, wanneer dit aspect wordt gekoppeld aan andere aspecten, die elders onderzocht worden? Of het zou natuurlijk een „ethiek” moeten zijn die gebaseerd is op een inzicht in de handelingsstructuur van mensen. Maar op dat moment is het geen loslopend stuk wild meer, maar is het een integraal bestanddeel van het handelen über-

haupt. Misschien bedoelt Zijdeveld dit wel (al had hij zich dan iets duidelijker moeten uitdrukken). Maar de vraag is of de consequenties ervan hem wel duidelijk zijn. Zijn advies aan activisten is natuurlijk te gek om los te lopen. Alsof men aan tactiek en organisatie ook maar iets zou kunnen doen zonder wetenschappelijke studie. Wat Zijdeveld in feite wil, en doet is de eenheid van theorie en praktijk wel op te eisen voor het afgeknotte handelen van de zuivere wetenschapper (regels, en onderzoekshandelingen) maar hij ontzegt dit aan de mens als geheel. Juist dialectische wetenschap zoals die onder 1. in een notedop werd geschetst, gaat uit van de eenheid van menselijk handelen (bewustzijn en concrete handeling) en bestudeert de wisselwerking ertussen. Maar ze betreft haar resultaten óók op haar eigen beoefenaren (of liever gezegd: de beoefenaren betrekken die resultaten op zich zelf).

Die „algemene” of sociale ethiek van de wetenschapper kan alleen maar voortvloeien uit een inzicht in de structuur van de samenleving, en met name in de economische structuur. Laat ik uitdrukkelijk zeggen dat ik geen economisch monist ben. Maar men moet toch blind zijn om niet in te zien dat de aard van het onderwijs, de inhoud van het onderzoek en de structuur van de universitaire (en andere) opleidingen nauw samenhangen met de economische structuur. Uiteraard is het vrijheidsconcept dat ik als grondslag voor een wetenschapsopvatting schetste in mijn tekst niet logisch-positief verifieerbaar. Maar er dat van eisen is even onzinnig als eisen dat de zon 's nachts gaat schijnen. Het enige dat voor dit uitgangspunt pleit, en tegen dat van de enge handelingsopvatting van wetenschap, is dat het vrijheidsconcept is gebaseerd op een analyse van de samenleving van handelende mensen, waarbij het totaal van handelingen voorop staat. *De universiteit, of de wetenschap, wat men wil, is een maatschappelijke institutie,* en een analyse van die universiteit of wetenschap die tot geldende uitspraken wil komen moet er van uit gaan dat de omgevende werkelijkheid van het wetenschappelijke handelen in de analyse wordt betrokken. Dat gebeurt niet wanneer men een scheiding aanbrengt tussen logisch afzonderlijke werkelijkheidslagen van de mens. Er mag dan volgens Zijdeveld een logisch verschil zijn „tussen de socioloog en Sierksma's structuurvernieuwer” (146), maar dat logische verschil is het resultaat van een onlogische analyse van de wetenschap c.q. het wetenschappelijke handelen, nl. een niet-maatschappelijke analyse ervan. Die maatschappelijke analyse levert een onderscheid in fasen van wetenschappelijk handelen op. Is de wetenschapper dialectisch aan het werk, dan zal uit zijn theorie plus de verificatie daarvan een bepaalde set handelingen kunnen voortvloeien. Gebeurt dat niet,

dan is er aanleiding om een onderzoek in te stellen naar factoren die de dialectiek verstoren tussen theorie en praxis (ze identiek stellen zou natuurlijk even dom zijn, als überhaupt geen aandacht besteden aan de praxis). Bij de enge, niet-dialectische wetenschapshandeling vloeit uit de resulterende theorie *geen bepaalde* handelingsimpuls voort, hetgeen logisch is, omdat slechts een beschrijving is gegeven van een samenstel van maatschappelijke verschijnselen en hun interne causale of functionele verbanden. Buiten dat gezichtsveld valt de vraag naar de capaciteit van die samenleving en naar de factoren die verwerkelijking van die capaciteit verhinderen. De drang om die obstakels uit de weg te ruimen blijft zo uit. De eenheid van handelen keert zich tegen de wetenschapper: zijn enge wetenschappelijke handelen doet zijn bewustzijn van de omgevende samenleving, en zijn handelings sfeer daarbinnen juist verkleinen.

Ik ben blij dat Zijderveld het ook op één punt met me eens is: waar ik zeg dat de burgerlijke wetenschapper verward zal blijven in het eeuwig verder zoeken naar mogelijke interpretaties en gegevens die hetgeen hij daarvoor constateerde tegenspreken (145). Waarschijnlijk heeft hij er niet op gelet dat ik het woordje eeuwig zeer bewust hanteerde: dat is namelijk de praktische consequentie van een eng-wetenschappelijke visie. De altijd voortdurende twijfel. Natuurlijk is die *twijfel legitiem*: maar de wetenschapsconceptie die ik heb voorgesteld gaat er van uit dat het niet het voortdurende onderzoek moet zijn dat de twijfel in praktijk brengt (als sociologen onder elkaar, Zijderveld: wat zijn precies de resultaten van het zuivere sociologische onderzoek?) maar de verwerkelijkingspoging van het meest plausibele resultaat of alternatief. *Plausibiliteit heeft ook een recht van spreken in de wetenschap*. Het falen of slagen van de poging tot realisering vormt toch op zijn minst zo'n goede verificatiemogelijkheid als het eindeloos herhalen van toetsen en testen (die ook hun betekenis hebben). Laat ik het ook eens eens zijn met Zijderveld, niet alleen omdat hij het ook eens met mij eens is (ik mag dan dominee zijn: op dit terrein ben ik niet tolerant). Het enige verschil, schrijft Z., tussen het wetenschapsideaal in burgerlijke zin en dat van de New Left is dat de eerste de status quo probeert te handhaven, de tweede de bestaande structuren wil veranderen (143). Dat is juist: alleen moet er aan worden toegevoegd, dat het niet die intellectuelen en wetenschappers zijn die tenslotte de structuur omver zullen werpen.

3. Rol van intelligentsia en universiteit

Het is naïef en hoogst onpractisch, volgens Zijdeveld, wanneer men meent dat vanuit de universiteiten ingrijpende veranderingen teweeg kunnen worden gebracht. Daar ben ik het grondig mee eens (147). Ik heb ook nooit het omgekeerde beweerd, integendeel, ik heb elders (Nieuwe Linie) herhaaldelijk het optimisme in twijfel getrokken zoals dat door uiteenlopende mensen als Galbraith, Marcuse, Staal, Chomsky en anderen wordt verkondigd ten aanzien van de rol van de intelligentsia en de universiteit bij sociale omwentelingen. Mijn discussietekst werd ook niet met dat doel geschreven. Het voornaamste doel ervan is het aansporen tot denken over die rol van de universiteit, en tegelijk impliceert mijn tekst de suggestie dat de universiteit wel degelijk mensen kan afleveren die later niet mee gaan draaien in het proces van handhaving van de status quo. Want dat heeft Zijdeveld goed gezien (hoe kan het ook anders: het is de kern van het stuk): ik ben voor verandering van de status quo. Maar dat is wel iets anders dan het praten over ethiek en verantwoordelijkheid van de wetenschappers. In de ogen van Z. en anderen die steeds dit stokpaardje berijden kan ook iemand al verantwoordelijk wetenschap bedrijven die er voor zorgt dat de nieuwe resultaten niet op een voor de mens schadelijke wijze gebruikt worden. Maar het is de vraag of zij zich afvragen of de bestaande orde niet als zodanig schadelijk is. Ik ben het op dit punt eens met de fraaie zin van Marcuse waar hij schrijft: *The whole is the truth (Hegel), and the whole is false.* Het is het geheel van maatschappelijke betrekkingen dat de werkelijkheid vormt, maar het is een verkeerde werkelijkheid, een werkelijkheid die funest is voor de mensen, en die niet de mogelijkheden heeft ontwikkeld die het in zich heeft.

De rol van de intelligentsia is uiterst beperkt: dat mag waar zijn, maar het is geen reden haar die niet te laten spelen. Omgekeerd is het zo dat haar status-quo-bevestigende functies veel groter zijn, en dat verandering in die rol alleen daarom al van groot belang zou zijn. Afgezien van de vraag of het praktisch de moeite waard is om de strijd aan te binden tegen de huidige universitaire opzet, is het zonder meer duidelijk dat als dit zou lukken de economische orde een gevoeligverlies zou lijden. Het zou de druk van binnen uit in bijv. de industrie groter maken en meer mogelijkheden geven. Tegelijk kan een wetenschappelijke analyse van het bedrijfsleven, en van organisatievraagstukken van enorm veel belang zijn voor de strategie van de linkse beweging. De rol van de universiteit en die van de individuele weten-

schapper zijn hier onderscheiden. Ook al levert de universiteit nog steeds meer status-quo-bevorderende mensen af, dan nog zou elke intellectueel die aan de linker kant terecht zou komen winst zijn. En op die gronden moet men ook niet te minachtend denken over de diverse kleinere en verspreide *instituuactsies* aan de Nederlandse universiteiten.

Waar het in het bovenstaande dus in het kort op neer komt is dit: Zijderveld erkent niet dat de eng-wetenschappelijke opvatting van wetenschap even waardegeladen is als de dialectische wetenschapsovatting. Hij erkent niet dat de eenheid van handelen zowel in de eng-wetenschappelijke situatie aanwezig is als in de dialectisch wetenschappelijke situatie, met de notitie dat de eenheid in de eng-wetenschappelijke situatie een niet doorziene en „verkeerde” is, een eenheid die door de wetenschapper zelf niet wordt beseft. En hij erkent dus niet dat de conclusie moet zijn dat de linkse beweging evenveel „recht” heeft om de universiteit er een van dialectische wetenschap te maken (in de boven beschreven genuanceerde betekenis) als de behoudende groep het „recht” heeft die aanval te weerstaan. Zijn advies om het maar buiten de universiteiten te zoeken aan zijn „bijzonder intelligente student” is op zich natuurlijk nonsens.